

Temaindledning:

Viggo Nedergård

POLITIK ER DET MULIGES KUNST!

Hvor ofte er maximen "politik er det muliges kunst" ikke blevet benyttet til at apparere radikale politiske krav om forandringer i samfundet. At dette er sætningens politiske indhold understreges også af, at den historisk stammer fra en så kompetent realpolitiker som Bismarck (Die Politik ist die Lehre von Möglichem, 1867).

Men en sådan konservatisme følger ikke umiddelbart af sætningens ordlyd. Det er nemlig en nødvendig forudsætning for at kunne trække konservative implikationer ud af udsagnet, at der lige så stille listes en hjælpepræmis ind, som siger "det mulige er nu og i fremtiden bestemt af den bestående samfundsstruktur". Og denne præmis bør vel ikke uden videre accepteres?

Dette spørgsmål kan lede frem til et nyt syn på det fundamentale problem, som samfundsvidenskabsfolk fra tid til anden stiller sig selv, nemlig hvad bør man beskæftige sig med videnskabeligt? Det traditionelle svar på dette problem går vel i retning af, at det er samfundsvidenskabernes opgave at forklare den måde, som nutidige og historiske samfund fungerer på, samt identificere de processer, som medfører samfundsmæssige forandringer. Man søger altså at forklare, hvorfor samfundet er som det er og hvorfor det blev som det blev. Denne problemstilling kommer til at virke bestemmende for de data, som man normalt arbejder med i samfundsvidenskaberne, nemlig data som betyder træk ved en faktisk eksisterende samfundsstruktur. Med disse få bemærkninger er der også antydnet en forklaring på, hvorfor samfundsvidenskaberne, uden at have haft intentioner derom, ofte kommer til at virke "systembekræftende".

Der kan til den ovennævnte problemformulering opstilles et alternativ, som ikke tilsigter at erstatte men supplere den traditionelle løsning, nemlig dette: det er også samfundsvidenskabernes opgave at undersøge de "spildte muligheder". Heri ligger for det første et krav om undersøgelse af samfunds-

ideerne bag de politiske bevægelser som snublede i starten - dem der ikke blev statsbærende og derfor forblev ude af stand til at mase sig frem i samfundsvidenskabens rampelys. For det andet kræves der en undersøgelse af de potentielle muligheder for alternativ(e) organisering(er) af samfundets materielle og sociale ressourcer med henblik på den bedst mulige tilfredsstillelse af menneskelige behov. Det foreslås med andre ord, at det også skal være samfundsvidenskaberne og pave at blotlægge det teoretiske/potentielle mulighedsrum, som samfundet i en given epoke må indrettes og udvikles indenfor. I dette mulighedsrum kan man så bagefter indplacere de forestillinger om samfundets indretning, der findes hos epokens sejrende og tabende politiske grupperinger. Et sådant forskningsprogram kan få en ideologikritisk funktion, fordi en del af samfundets mulighedsrum ofte vil være skjult af et ideologisk slør, som naturligvis beskytter visse veletablerede interesser i det givne samfund.

Hvis det ovenfor skitserede havde været det almindeligt accepterede syn på samfundsvidenskaberne og pave, så ville fremtidsforskningen også have indtaget sit naturlige plads blandt de samfundsvidenskabelige discipliner. For selv om fremtidsforskningens genstand kan defineres på mange måder, så er man enige om, at det er vigtigt at få afdækket det mulighedsrum, som nutidens samfund befinder sig i, fordi der hermed også vil blive sagt noget om samfundets fremtidige udviklingsmuligheder. Men når samfundsforskningen begynder at bevæge sig ud over nu'et, må der tages stilling til mindst to spørgsmål. For det første inden for hvilken tidshorisont kan/skal de stipulerede samfundsforandringer foregå? For det andet, hvor mange af det nuværende samfunds grundtræk (f.eks. den private ejendomsret, parlamentarismen, privatbilismen) skal opfattes som konstanter, når man undersøger samfundets udviklingsmuligheder - eller sagt på en anden måde, hvor radikale forandringer vil det være "realistisk" at regne med?

Det turde være klart, at løsningen af disse spørgsmål kræver en langt mere tilbunds gående stillingtagen til værdi-

problematikken end det normalt er tilfældet i samfundsforskningen. I fremtidsforskningslitteraturen¹⁾ kan der skelnes mellem tre forskellige værdiorienteringer:

1. En konservativ-teknokratisk værdiorientering. Fremtidsforskningens raison d'être ses som en overvindelse af det eksisterende samfunds indre modsigelser. Samtidig ønsker man at bevare de flest mulige af det bestående samfunds grundtræk. Det er forståeligt, at det mulighedsrum, som sætter grænserne for samfundets udvikling, i det konservative-teknokratiske perspektiv bliver meget snævert og at den foretrukne forskningsteknik bliver lineær fremskrivning af iagttagelige tendenser i nutiden. Dette gælder for store dele af vesteuropæisk og amerikansk fremtidsforskning.

2. Heroverfor står dele af østeuropæisk fremtidsforskning, som hviler på et ortodox marxistisk-leninistisk grundlag. Man opfatter vestlig futurologi som en socialteknologisk metode i kapitalismens kriseafværgende strategi, mens den postrevolutionære østeuropæiske fremtidsforskning har den "alsidige opbygning af kommunismen" som orienteringspunkt. G.E. Glezermans artikel i dette nummer af *Politica* kan nok siges at være et eksempel på denne værdiorientering.

3. Endelig findes der i både øst og vest et tredje standpunkt, der ved brug af lånt tankegods (Karl Marx, Karl Mannheim og Ernst Bloch) når frem til at tilkende utopien overordentlig stor betydning. Holdningen udtrykkes måske bedst ved et citat fra den polske filosof Leszek Kolakowski: "Ved utopi forstår jeg den tilstand hos den sociale bevidsthed, som karakteriserer en social bevægelse i retning af en radikal forandring af det menneskelige samfund, en tilstand, som dog ikke stemmer helt overens med disse forandringer, men symboliserer dem på en idealiseret og mystificeret måde, hvorved den virkelige bevægelse får som opgave at realisere et ideal, der er opstået i den rent intellektuelle sfære og ikke på basis af den samtidige historiske erfaring. Utopien er altså den mystifi-

1) Se Ossip K. Flechtheim: Futurologie. Der Kampf und die Zukunft. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch 1972, pp. 14-20 og 154-92.

ficerede bevidsthed om den faktiske historiske tendens. Så længe denne tendens blot lever et hemmeligt liv og ikke finder udtryk i samfundets massebevægelser, frembringer den utopier i snævrere forstand, d.v.s. individuelt konstruerede modeller af verden, som den burde være. Med tiden bliver utopien imidlertid til en socialt aktualiseret bevidsthed, d.v.s. den trænger ind i massebevægelsernes bevidsthed og bliver til en af dens væsentlige drivkræfter. Utopien overgår da fra den teoretiske og moralske tænkings område til den praktiske tænkings og begynder selv at dirigere menneskenes handlinger".²⁾

På det værdimæssige plan findes der altså vidt forskellige opfattelser af, hvad der er "muligt", og dette kan naturligvis også føre til modstridende videnskabeligt funderede bestemmelser af samfundets mulighedsrum. Heraf følger, at maximen "politik er det muliges kunst" enten kan mure tanken inde i klam konservatisme eller tænde håbet om et nyt samfund. Fremtidsforskningens politiske relevans ligger gemt i netop denne tvetydighed.

Det foregående luftige rids af nogle problemstillinger inden for fremtidsforskningen vil med god grund få mange til at løfte den metodiske pegefinger, for hvordan kan fremtidsforskningen udtale sig på videnskabeligt grundlag om noget, der endnu ikke eksisterer, nemlig fremtiden. Hvis fremtidsforskningen vurderes efter de gængse, yderst datakrævende metodiske standarder, kan den ikke karakteriseres som videnskabelig. Men spørgsmålet er her, om det er et adækvat vurderingsgrundlag. I øjeblikket må man sikkert nøjes med at sige, at en hel del gængse metoder og teknikker vil kunne tilpasses fremtidsorienterede problemer, samt at der vil kunne udvikles meget nyt, hvis den nødvendige metodeforskning sættes i gang.

På baggrund af det foregående kan det være af interesse at se på den officielle danske fremtidsforskningspolitik,

2) Leszek Kolakowski: Mennesket uden alternativ. København: Fremad 1967, pp. 128-29.

sådan som den for nylig er blevet formuleret i betænkningen "Samfund og fremtid".³⁾ I denne betænkning siges det: "Fremtidsforskningens resultater skal give menneskene bedre muligheder for at orientere sig om fremtiden og hermed tillige sigte på at give politikere og andre beslutningstagere et bedre grundlag for langsigtede handlinger ... Fremtidsforskningen kan efter disse synspunkter i væsentlig grad blive et instrument for politisk handlen".⁴⁾ En sådan opfattelse falder smukt i tråd med overskriften på denne introduktionsartikel. Men med hensyn til konkretisering af forskningsmål bevæger man sig på det jævne: opstilling af en empirisk vækstmodel for den danske økonomi, styring af den løbske offentlige sektor, undersøgelse af ændringer af forbrugsmønstret o.s.v. Det er måske rimeligt med en beskeden begyndelse, men man kunne herudover have ønsket sig nogle mere vidtskuende overvejelser, bl.a. en stillingtagen til værdiproblemet, som det blev skitseret ovenfor. Mon man tager meget fejl, hvis man antager, at betænkningens forfattere, hvis de blev presset til at forklare sig på dette punkt, ville tilslutte sig det konservative-teknokratiske værdigrundlag?

Af praktisk fremtidsforskning foregår der i Danmark for øjeblikket kun det, som falder ind under centraladministrationens prognose- og planlægningsvirksomhed, samt den smule som foregår på universiteter og højere læreanstalter og på det private Institut for Fremtidsforskning, der har en række erhvervsvirksomheder som sponsors.

Med hensyn til fremtidsforskningens organisation i Danmark kan betænkningen⁵⁾ hverken anbefale oprettelse af et særligt institut for fremtidsforskning eller et koordinerende frem-

3) Samfund og fremtid. Betænkning fra et udvalg under statens samfundsvidenskabelige forskningsråd 1973. Udvalget bestod af Henning Friis (formand), Kjeld Bjerke, Sv. Aa. Hansen, Erling Jørgensen, Thorkil Kristensen, Th. Herborg Nielsen, Lorenz Rerup, Kaare Svalastoga og Carl Thomsen.

4) Samfund og fremtid, p. 65.

5) Samfund og fremtid, kap. 6.

tidsforskningsråd. Fremtidsforskningsopgaverne overlades stort set til de eksisterende forskningsinstitutters forogdt-befindende. Dog foreslår man et koordinerende arbejdsudvalg under Planlægningsrådet for Forskningen. Denne konklusion er tro mod laissez-faire traditionen i dansk forskningspolitik, og den organisatorisk set lave prioritering af fremtidsforskningen er et politisk udtryk for, at det officielle Danmark i det store og hele er tilfreds med sig selv.